**EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES**

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN [2618-1282](https://doi.org/10.26181/2618-1282) (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

ФІЛОСОФІЯ

Олег Петрович Масюк

Кандидат філософських наук, доцент
Доцент кафедри соціальної філософії
та управління
Запорізький національний університет
Вул. Дніпровська, 33А, Запоріжжя, 69063,
Україна

Oleh Masiuk

PhD in Philosophy, Assoc. Prof.
Associate Professor, Department of
Social Philosophy and Management
Zaporizhzhya National University
Dniprovskaya, 33 A, Zaporizhzhia, 69063,
Ukraine

Email: olegpm16@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3853-5863>

УДК 101.1

**МАНІПУЛЯЦІЯ СОЦІАЛЬНИМИ СПОДІВАННЯМИ: САМОСТІЙНІСТЬ
ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ ЛЮДИНИ У СОЦІАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ**

Received 15 August 2019; revised 18 September 2019; accepted 21 October 2019

DOI: 10.15421/351921

Анотація

Мета дослідження полягає в аналізі маніпулятивних практик у роботі з соціальними сподіваннями та їх вплив на самостійність життєвої позиції людини у соціальному просторі. В роботі використовувались діалектичний та системний підходи, що дозволило сформулювати цілісне бачення впливу на сподівання на рівні особистісної та суспільної свідомості. Встановлено напрямки маніпуляцій проєкціями майбутнього на основі інтерпретації ролей діючих осіб та трансформації передбаченого розвитку подій. Виявлено зміну наповнення сфери образів для створення сподівання в бік задоволення вітальних потреб людини. Запропоновано використовувати самоідентифікацію в якості запобіжника від маніпуляцій поглядами на прийдешнє суспільне життя. Дослідження має теоретичну користь як продовження наукових пошуків у сфері соціального прогнозування. Перспективним напрямком дослідницької роботи в цій сфері є систематизація та впорядкування засобів протидії маніпуляціям зі сподіваннями.

Ключові слова: *маніпуляція, соціальні сподівання, міра, параметри «Я», ейдосфера, архетип, втрата, міфологія, проєкція майбутнього, ілюзія контролю, ризик.*

***Manipulation of social hopes:
independence of a person's life position in the social space***

Abstract

The aim of the study is to analyze manipulation practices of social hopes and their influence on the independence of a person's life position in society. The study based on a dialectical and systematic approach, which allowed us to formulate a holistic vision of the impact on hope at the level of individual and public consciousness.

The author of the article sees the manipulation of social hope as a negative phenomenon in public life, which limits the independence of person in the social space. The constructive influence on social hope made dependent on the possibility of obtaining benefits by the object of manipulation.

As a result of the analysis, we were identified levers of influence on the projection of the future by changing the evaluative identification of subjects and objects of public relations. The main influence occurs on identification parameters related to the satisfaction of the need for power, money and social control. The objects of manipulation in the projection of the future can be archetypes, personality parameters and images of public life, which affect the balance of power in the social space.

A manipulator can influence social hope both at the stage of its creation and at the stage of its implementation. This is due to the illusion of control, which makes a person hostage to their hopes. The illusion of control is the emergence of a future reality, which cannot be, since the distance to the ultimate goal of hope and the goal itself is useful only for another participant in social relations.

We use a measure of social hope as a tool for determining the horizon of the projection of the future and its deliberate change. The balance of measures is describing as comprehension of human activity in the world of things, absolute ideas and social communications.

This study is a continuation of scientific research in the field of social forecasting and can be use in teaching courses related to the development of social communications. In addition, the results of this scientific work are applicable to the creation of a humane information space in society.

The beginning of the study of means to counteract the manipulation of social hopes is the definition of meaningful risk as a source of a person's identity in future social relations. The prospect of research in this area is the systematization of means of counteracting the manipulation of outlook on the future in society and outside it.

Key words: *manipulation, social hope, measure, personality parameters, eidosphere, archetype, loss, mythology, projection of the future, illusion of control, risk.*

Манипуляция социальными надеждами: самостоятельность жизненной позиции человека в общественном пространстве

Аннотация

Цель исследования в анализе манипуляционных практик с социальными надеждами и их влияние на самостоятельность жизненной позиции человека в обществе. В работе использовались диалектический и системный подходы, что позволило сформулировать целостное видение воздействия на надежду на уровне индивидуального и общественного сознания. Были определены направления манипуляции проекциями будущего на основе интерпретации ролей их действующих лиц и трансформации предусмотренного развития событий. Показано изменение наполнения сферы образов для создания надежды с ориентиром на удовлетворение витальных потребностей человека. Было предложено использование самоидентификации в качестве защиты от манипуляции видением будущей жизни в обществе. Исследование имеет теоретическую ценность в качестве продолжения научных поисков в сфере социального прогнозирования. Перспективным направлением исследовательской работы в этой сфере является систематизация и упорядочение средств противодействия манипуляциям с социальной надеждой.

Ключевые слова: *манипуляция, социальная надежда, мера, параметры «Я», эйдосфера, архетип, утрата, мифология, проекция будущего, иллюзия контроля, риск.*

Постановка проблеми.

Людина потребує осмисленої картини майбутнього буття, що обумовлено необхідністю збереження здорового глузду та підтримкою цілеспрямованої діяльності у соціальному просторі. Подібну роль виконують соціальні сподівання, які базуються на підтримці конструктивності людського співіснування в перспективі. Ця проекція майбутнього має особливе значення для людини, яка перебуває у вакуумі недовіри та в умовах, де інформація є найвпливовішою складовою суспільного життя.

Беззаперечно актуальним в даному випадку є встановлення основних напрямків маніпуляції соціальними сподіваннями людини та аналіз цього стороннього впливу на створення її самостійної життєвої позиції у соціальному просторі.

Аналіз досліджень та публікацій.

Фундаментальні чинники формування сподівань та їх трансформацію у різних сферах суспільного життя висвітлювали в своїх роботах Т. Шевченко [Шевченко 2003], Г. Почепцов [Почепцов 2015], М. Лепський [Лепський 2015], В. Кривошеїн [Кривошеїн 2019], Г. Сімуканова [Сімуканова 2015]. До методів та засобів впливу на свідомість звертались у своїх наукових пошуках С. Кара-Мурза [Кара-Мурза 2009], О. Мальцев [Мальцев 2018], Г. Браун, Р. Адамс, І. Пареев [8], Р. Талер [Thaler 2008]. Метою цієї наукової розвідки є встановлення основних засад маніпулювання соціальними сподіваннями та меж для створення самостійної життєвої позиції людини.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Почнемо з окреслення предмету дослі-

дження. Соціальне сподівання – це діяльнісна проекція майбутнього суспільного життя, яка формується за рахунок екстраполяції вольових зусиль суб'єкта суспільних відносин на соціальний простір для досягнення бажаного стану існування. Даний процес є спробою перегляду та переосмислення перспективи діючого «суспільного договору», який не дає потрібних умов для подальшого життя.

Маніпуляція соціальними сподіваннями є стороннім впливом на формування проекції майбутнього, який передбачає зміну кінцевої мети на користь суб'єкта втручання. Вона може відбуватись на всіх рівнях суспільної взаємодії та має суб'єкт-об'єктний характер ще на етапі зародження сподівання. Маніпуляція є універсальним видом людської активності, конструктивність якої можна оцінити за кінцевим набувачем вигоди. Проте, обмеження самостійності учасника перспективних суспільних відносин має беззаперечно деструктивний характер, так як це відбирає у нього можливість набуття унікального досвіду життєдіяльності.

Масштабна робота з маніпуляції соціальними сподіваннями на загальносуспільному рівні побудована на наявному підґрунті сприйняття оточуючого світу. М. Лепський підкреслює важливість соціальної антиципації у корегуванні спільних дій в перспективі [Лепський 2015]. Інші акценти виділяє С. Кара-Мурза. Він бачить міф складовою маніпуляції майбутнім, яка відбувається на основі використання засвоєних *stories* народу, що впливає на його представників у процесі вибору майбутнього шляху життя. На його думку: «Міф – узагальнене уявлення про дійсність, яке поєднує і моральні, і естетичні установки, які поєднують реальність з містикою. Тобто, це завжди уявлення у значній мірі ілюзорне, але в силу своєї етичної та художньої привабливості воно здійснює значний вплив на суспільну свідомість» [Кара-Мурза 2009: 113]. Міф містить у собі шаблон мислення, який сприяє поясненню внутрішнього світу людини на користь автора цього «обґрунтування». Задля збільшення ефективності маніпуляції міф має спиратись на історичні

образи, які існують у пам'яті народу.

В основі кожного міфу покладено архетип, який притаманний представникам народу у виборі координат майбутнього соціального простору. Страх і недовіра до навколишнього світу виходять з архетипу «зрадника – батька нації», який уособлює у собі підсвідомий зразок деструктивного учасника суспільних відносин. Ця ситуація належно ілюструється у вірші Т. Шевченко «Якби-то ти, Богдане п'яний» [Шевченко 2003], який описує народне обурення наслідками Переяславської ради. Даний архетип втілюється у суспільній свідомості у тому, що кожен наступний герой суспільства, який претендує на роль батька нації, крім того потенційно є зрадником українського народу. Відповідно, соціальні сподівання щодо майбутніх перетворень автоматично орієнтовані на *background* цієї історичної зради, який закладено у підсвідомості кожного українця.

Другий архетип українського суспільства пов'язаний з очікуванням на героя, який повинен не тільки повернути народу колишню славу, але й помститися за вороже приниження його представників. Цей архетип втілено у міфі про месника. Наратив міфу містить очікування божого суду на землі та передбачає появу героя з вибірковою почуттям справедливості. Уособленням практичного втілення цього міфу стали Іван Гонта, Олекса Довбуш, Устим Кармелюк, Нестор Махно, Отаман Григор'єв та інші керівники народних селянських повстань. Відмінною особливістю вказаного міфу є те, що покарання мають понести усі, крім представників народу, що страждає.

Відчуження автора проекції майбутнього від активної участі у досягненні соціальної гармонії призводить до проблемності у визначенні статусу суб'єкта перспективних відносин при перетворенні умов життєдіяльності на бажаний лад. Вказане відсторонення є спробою зняття відповідальності з автора сподівання щодо подальшого розвитку подій.

Персоніфікація соціальний сподівань у особі героя та антигероя призводить до посилення емоційності у сприйнятті майбутнього, а також заважає цілісному осмисленню

перспективи розвитку соціального простору. Ця оціночна ідентифікація відіграє важливу роль під час маніпуляції проектуванням майбутнього на індивідуальному та колективному рівні. Вона відбувається з використанням минулого досвіду, теперішніх уявлень про суспільне життя, але має унікальне віддзеркалення у кожному конкретному учаснику суспільних відносин.

Цікаво, що міфологія суспільних відносин в Україні більшою мірою спрямована на рефлексію та не передбачає активної боротьби добра і зла. Вона заснована на внутрішньому самовдосконаленні людини за допомогою переходу від зрадника-антигероя до рятівника суспільства.

Актуальність біблейського сюжету зради пов'язана зі складною та багатогранною історією нашої країни, в якій завжди була необхідність обирати сторону однієї з антагоністичних сторін, що впливала на майбутнє суспільства. Разом з цим, необхідність вибору додає суб'єкту сподівання аподиктичної достовірності та індивідуальності, так як вибір має роботи кожен сам за себе.

Звернемось до розгляду маніпуляцій сподіваннями на особистісному рівні. Людина зі сподіваннями є автором власного «Я», яке почалось від самозречення та молитви у Гетсиманському саді та закінчилось у втіленні цілеспрямованого шляху життя так, щоб результат відповідав баченню бажаного існування. Відповідно, це отримання майбутнього «Я» через заперечення наявного «Я», яке відобразилось у зміні змістовної картини прийдешнього.

Аналізуючи роботи Л. Сонді, О. Мальцев знайшов точки впливу на майбутнє людини, що дозволяє трансформувати зміст її сподівань: «Сонді, передусім, досліджував і описував феномен того, що у людини існує два «Я», так зване «Я1» та «Я2»: одне «гарне і добре», інше «погане та зле». Достовірність факту сприйняття подвійності «Я» нескладно перевірити, оскільки будь-хто мисленнєво полюбляє розмовляти сам з собою – у цей момент «Я1» і спілкується з «Я2» [Мальцев 2018: 74]. Якщо обидва «Я-учасники» діалогу знаходяться у людській свідомості, то людина без

проблем може зберігати свою суб'єктність. Проте, якщо підмінити одне з «Я» зовнішнім джерелом, то людина мимоволі постає лише об'єктом суспільних відносин.

Винесемо гарне та добре «Я» у зовнішній світ і отримуємо шаблон наслідування, в якому погане «Я» людини намагається дотягнутись до свого ідеалу та змінює наратив сподівання, реагуючи на зовнішні подразники від запропонованої моделі прийдешнього життя. Людина сподівається, але кінцева мета сподівання сформульована іншим учасником суспільних відносин. Відповідно, відбувається маніпулятивна об'єктивація автора проєкції майбутнього.

Винесення образу антигероя у зовнішній світ породжує необхідність «наведення порядку», яка отримує форму активності щодо справедливої відплати при перетворенні умов навколишнього середовища. Погане «Я» у зовнішньому світі виступає символом недосконалості буття, яке потребує виправлення відповідно до прийнятих норм співіснування.

Ця розбіжність між бажаним та дійсним у житті людини сприймається так само болісно, як і особиста втрата. Р. Талер наполягає в своїй роботі «Підштовхування» [Thaler], що людина переживає втрати та недоліки у два рази сильніше, ніж надбання та здобутки. Відповідно, тиск на погане «Я» є більш дієвим, аніж використання механізму «імпринтингу», що обумовлено становленням суб'єктності в соціальному сподіванні через зовнішню оцінку інших учасників суспільних відносин.

Повне перенесення діючих осіб оповідання про майбутнє у зовнішній світ породжує нову ідентифікацію «Ми – Вони», яка є продовженням взаємодії поганого та гарного «Я». Питання у тому, що протистояння є природною формою буття людини, але воно має носити кінцеву мету, корисну для конкретної особи. Боротьба заради боротьби породжує суб'єктне небуття.

При маніпулятивному впливі змінюються інтерпретації ролей діючих осіб сподівання, що формує напруження «автора» у необхідному для маніпулятора руслі. Г. Почепцов встановлює особу маніпулятора у вигляді

спін-доктора [Почепцов 2015]. Визначення статусу цієї особи може змінюватись (менеджер по роботі з громадськістю, іміджмейкер, прес-секретар), але факт залишається фактом – перспектива модулюється виключно для суб'єктивної користі.

Наступним аспектом маніпуляції соціальними сподіваннями є вплив на їх реалізацію. Г. Браун та її співавтори зробили висновок, що відчуття контролю може бути одним з центрів маніпуляції. На їх думку: «Ми можемо легко змінювати наші уявлення про майбутнє, щоб пояснити наявні відчуття. В якості альтернативи ми можемо активно міняти вплив на оточуючий світ, щоб підтвердити наші прогнози» [Brown & Adams: 411]. Необхідність пояснювати своє бачення майбутнього пов'язана з бажанням контролювати розвиток подій у соціальному просторі. Разом з цим, маніпуляція поясненням впливає на зміст проекції майбутнього. Пояснення може замінювати собою реалізацію сподівання.

Вказана ілюзія контролю повертає нас до маніпуляції змістом сподівання, яка впливає на трансформацію процесу його втілення у суспільному просторі. Зміна сюжету сподівання під час його викладення говорить про наявність процесуальних маніпуляцій проектування майбутнього. З ілюзії контролю походить ілюзія передбачуваності, яка робить людину заручником оповідання змін у власному житті. Відтак, людина може стати об'єктом прийдешнього як під впливом інших учасників суспільних відносин, так і під тиском власного сподівання. Час, коли проекція майбутнього набуває суб'єктності є часом віри в ілюзію та симуляцію та ірраціональною взаємодією з майбутнім «Я», яка рухає теперішнє «Я» до неіснуючих умови життя.

Реальність сподівання залежить від міри розкриття проекції на перспективну взаємодію людини із зовнішнім світом. Встановлення міри сподівання є визначенням межі можливого і неможливого, яка відображається у фізичному, ідеальному та соціальному світі. Вимірювання здобутків у проекції майбутнього залежить від розуміння суб'єктом суспільних відносин дозволених обсягів привласнен-

ня бажаних благ і умов існування. Чим вище міра сподівання, тим більше здобутків, але й більша ілюзорність реалізації цієї проекції на практиці у соціальному просторі.

Міра сподівання по відношенню до предметного світу залежить від вміння людини перетворювати цей світ на власну користь. Роль творця предметного світу дає їй відчуття керованості, яке подібне описаному вище.

Міра сподівання до ідеального світу полягає у вірі людини у можливість реалізації проекції майбутнього у світі предметів та речей навколо неї. Бажання наблизитись до ідеалу ставить автора сподівання у підпорядковану позицію.

Міра сподівання у соціальному світі є суспільним схваленням проекції майбутнього та визнанням можливості авторства бажаних змін. Відтак, міра сподівання є засобом для вимірювання перспективи життя, спрямованої на регулювання практичної діяльності людини у прийдешньому соціальному просторі.

Історичним прикладом важливості соціальної міри сподівання є «Півний путч» у Німеччині у 1923 році, який підтвердив те, що і тирану потрібне соціальне схвалення для реалізації власного бачення перспективи існування. Зазначимо, що поза мірою сподівання існує тільки ілюзія прийдешнього. Якщо ж визначити та зафіксувати її у трьох світах, то немислені та неможливі бажання можуть стати реальністю.

Міра сподівання не є усталеною величиною. Її може встановлювати суб'єкт проектування сам для себе, а також вона визначається і для об'єкта майбутніх суспільних відносин. Разом з цим, соціальна міра сподівання має інтерсуб'єктний характер. Вона передбачає встановлення спільних меж прийдешнього, а також впливає на зміну інших мір.

Маніпуляція сподіваннями – це використання егоїстичної природи людини і тому має супроводжуватись належною відплатою у морально-етичних нормах суспільної взаємодії, що утворює конструктивне співвідношення особистісних параметрів. О. Мальцев наводить наступні характеристики подібного балансу: «Ключовими параметрами «Я» є

«влада» та «гроші» (або їх замітники). Тобто, наше «Я» бажає влади та благополуччя. «Бути» та «мати» – це основні параметри «Я». Інші два параметри, які характеризують «Я» – це заборони та ступені свободи, до якої межі можна порушувати заборони, тобто, етика та мораль» [Мальцев 2018: 161]. Ці параметри «Я» є основними важелями впливу на майбутнє людини та від них залежить змістовна спрямованість сподівання. Міра сподівання знаходиться між вказаними параметрами, які виступають основними інструментами для маніпуляції вибором майбутнього та задають ступінь реалізації сподівання на практиці.

Гарантією від маніпуляцій у цій сфері є гармонізація світів людини по відношенню до сприйняття майбутнього. Євангеліє від Матвія містить наступний рецепт соціальної гармонії: «Бо яким судом судити будете, таким і вас будуть судити; і якою мірою міряєте, такою і вам будуть відмірювати» [Евангелие от Матфея 7:2.]. Баланс мір сподівання починається з урівноваження предметного та ідеального світів, а також знаходить своє відображення у соціальному світі. Відхилення однієї міри від іншої постає наслідком маніпуляції сподіваннями та надмірних домагань у одному з вказаних світів.

Повернемося до наративу сподівання, який складається з образів прийдешнього. Вони виступають базовим елементом маніпуляції змістом проекції майбутнього, яка спрямована на конкретну сферу суспільного життя. С. Кара-Мурза описує дію образів таким чином: «...образи, як і слова, мають суггесторне значення і породжують ланцюгову реакцію уяви. Нарівні з логосферою в культурі можна виділити особливий світ графічних і живописних форм, які сприймаються за допомогою зору – ейдосфера (від грецького слова ейдос – образ)» [Кара-Мурза 2009: 57]. Ейдосфера містить у собі матеріал для створення сподівання, з якого формується уява про бажане та небажане майбутнє. Її наповнення впливає на формування змісту проекції майбутнього та можливість її реалізації у соціальному просторі.

Використання образів потрібного життя є

складовою маніпуляції проекціями прийдешнього як на індивідуальному, так і на колективному рівні. Проте, якщо в соціальних сподіваннях важливе значення має образ героя та антигероя, то в особистісних сподіваннях головною діючою особою є «Я». Зазначені образи будуються навколо оцінки перспективних дій та вплітаються у зміст сподівання. Відтак, маніпулятивні образи сподівання ґрунтуються на почуттях власності та страху, які відображаються у картинах майбутнього пов'язаних з владою, грошами та різними формами контролю соціальної активності людини.

Образ початково формується у психіці як наслідок відчуття навколишнього світу, який після утворення осмислюється логіко-понятійним апаратом людини, призначеним для впорядкування та організації її життя. Образи майбутнього практично неможливо відчутти у даний конкретний момент, тому маніпулювання ними впливає на втрату розумової активності людини щодо перетворення умов існування.

Нерозумною масою людей управляти набагато простіше, ніж освіченими членами суспільства. Г. Сімуканова досліджує механізм універсалізації маніпулятивного впливу, який сприяє руйнації свідомого життя за рахунок апелювання до первинних потреб людини [Simukanova 2015]. Вона описує загрозливе розповсюдження сфери спокуси, в якій синтезуються образи влади, грошей та заборонених бажань у вигляді єдиного вектору проектування майбутнього.

Ейдосфера наповнюється образами тваринного життя людини, що впливає на збільшення аморфності соціального. Відбувається перехід на рівень стимулювання споживання. Відповідно, більшу піддатливість до маніпулятивного впливу проявляє неосвічена анти-соціальна людина, яку вже не можна назвати особистістю та членом суспільства.

Екстраполяція сфери плотських бажань на проектування майбутнього робить збудження рушійною силою сподівання та виносить його виключно у простір чуттєвої взаємодії людини зі світом. Відбувається зняття контрольних параметрів «Я», що впливає на нівелювання

суб'єктності учасника перспективних відносин, які перестають бути соціальними.

Попри значний арсенал інформаційного тиску на особистість, людина має вагомий інструмент протидії маніпуляції, який ґрунтується на відновленні самоідентифікації людини. В. Кривошеїн бачить цю ситуацію наступним чином: «Людина, що живе в суспільстві ризику, де наукова і буденна раціональність перебуває на стадії еволюційної невизначеності, повинна мати високий ступінь професіоналізму і компетентності. Ризик виступає як форма самоствердження і самовдосконалення людини, інтереси якої спрямовані на неординарні рішення, творчий пошук, самотність» [Кривошеїн 2019: 16]. Вміння ризикувати відтворює бачення людиною себе не тільки у теперішньому, а й у майбутньому. Проте, якщо у традиційному суспільстві вміння ставити мету на межі можливого було ознакою належності до еліти, то у суспільстві ризику – це запорука виживання для кожного, яка формується через підтримку самоданості в соціальному просторі та унеможливорює сторонній вплив. Відповідно, основним напрямком боротьби з маніпуляціями сподіваннями є осмислений ризик як прояв самоідентифікації та визначення персонального вектору подальшого розвитку в суспільстві.

Висновки.

Інформаційно насичене суспільство не залишає людині свободи для формування самостійної життєвої позиції. У хід ідуть такі засоби маніпуляції, як експлуатація архетипів, тиск на параметри «Я» для викривлення людської долі, зміна акцентів у ідентифікаційно-

му визначенні «Ми – Вони», які використовуються для поліпшення засвоєння зовнішнього розуміння бажаного майбутнього.

Маніпуляція прийдешнім людини на буденному рівні відбувається через вплив на міру сподівання, яка по різному відображається у світі речей, абсолютних ідей та суспільних відносин. При цьому, саме соціальна міра сподівання виступає основою для встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин у подальшому існуванні. Від її наявності або відсутності залежить життєздатність, а відтак і самостійність автора цієї проєкції майбутнього.

Наповнення ейдосфери образами суспільного життя слугує основою для створення сподівання. Екстраполяція спокуси на сферу образів буття людини виконує подвійну функцію з підвищення керованості проєкцій майбутнього. З одного боку, уніфікація учасників глобальної людської взаємодії. З іншого боку, збільшення тиску на чуттєве та бажане, що призводить до трансформації змісту сподівання за рахунок зняття контролю над прийдешнім співіснуванням.

Одним з небагатьох виходів з цієї ситуації є застосування осмисленого ризику, який відповідав би збалансованій мірі сподівання та підтримував самотність людини у соціальному просторі. Самодостатність автора сподівання є основою для унеможливлення маніпулювання його майбутнім.

В якості перспективи подальших розвідок можна визначити деталізацію дослідження засобів запобігання маніпуляціям для створення унікальних сподівань у рамках розробки самостійних життєвих позицій.

Бібліографічні посилання

- Евангелие от Матфея 7:2. URL: <https://bible.by/verse/40/7/2/> (последнее обращение 07.01.2020).
Кара-Мурза, С. (2009). *Маніпуляція сознанием*. Москва: Эксмо. 447с.
Кривошеїн, В.В. (2019). Ідентифікаційні ризики у сучасному політичному процесі: соціологічний фокус аналізу. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 2 (1), pp.14-21, doi: 10.15421/341902
Лепський, М.А. (2015). Прогнозний сценарій у стратегуванні політичних ситуацій та процесів: предметне поле та смислові складові. *Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів: навчальний посібник* / В. І. Воловик, М. А. Лепський, Е. А. Гугнін, І. О. Кудінов та ін.; за заг. ред. М. А. Лепського; 2-ге видання. Запоріжжя: ЗНУ. С. 390-411.
Мальцев, О. (2018). *Философия Сонди*. Днепр: Середняк Т. К. 183 с.

- Почепцов, Г. (2015). *Информационные войны: новый инструмент политики*. Москва: Алгоритм. 300 с.
- Шевченко, Т. (2003). Якби-то ти, Богдане п'яний. *Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. К., Т. 2: Поетія 1847-1861*. С. 308.
- Brown, H., Adams, R.A., Parees, I. etc. (2013). Active inference, sensory attenuation and illusions. *Cogn Process*, 14, 411-427. Retrieved from: <https://doi.org/10.1007/s10339-013-0571-3>.
- Thaler, Richard H. , Prof. Cass R. (2008). *Sunstein Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*. New Haven & London: Yale University Press. 304 p.
- Simukanova G. (2015). Mass culture and manipulation with consciousness. *European science review*, 1-2, 85-87.

References

- Evangelie ot Matfeya 7:2 [Matthew 7:2]. URL: <https://bible.by/verse/40/7/2/>
- Kara-Murza, S. (2009). *Manipulyaciya soznaniem* [Consciousness manipulation]. Moskva: Eksmo (In Russian).
- Kryvoshein, V.V. (2019). Identyfikatsiini ryzyky u suchasnomu politychnomu protsesi: sotsiologichnyi fokus analizu [Identification risks in the current political process: the sociological focus of analysis]. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 2 (1), 14-21, doi: 10.15421/341902 (In Ukrainian).
- Leps'ky`j, M.A. (2015). Prognozny`j scenarij u strateguvanni polity`chny`x sy`tuacij ta procesiv: predmetne pole ta smy`slovi skladovi [Predictive scenario in the political situation and process strategy: subject field and semantic components] in *Osnovy` strategichnogo prognozuvannya polity`chny`x sy`tuacij ta procesiv: navchal`ny`j posibny`k*. Zaporizhzhya: ZNU, 390-411 (In Ukrainian).
- Mal`cev, O. (2018). *Filosofiya Sondi* [Sondy's philosophy]. Dnepr: Sperednyak T. K. (In Russian).
- Pochepstov, G. (2015). *Informatsionnyye voyny: novyy istrument politiki* [Information warfare: a new policy tool]. Moskva: Algoritm (In Russian).
- Shevchenko, T. Iakby-to ty, Bohdane pianyi [If you were, Bogdan is drunk] in *Shevchenko T. Zibrannia tvoriv: U 6 t. K., T. 2: Poeziia 1847-1861*. S. 308 (In Ukrainian).
- Brown, H., Adams, R.A., Parees, I. etc. (2013). Active inference, sensory attenuation and illusions. *Cogn Process*, 14, 411-427. Retrieved from: <https://doi.org/10.1007/s10339-013-0571-3>.
- Thaler, Richard H. Prof. Cass R. Sunstein (2008). *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*. New Haven & London: Yale University Press.
- Simukanova, G. (2015). Mass culture and manipulation with consciousness. *European science review*, 1-2, 85-87.